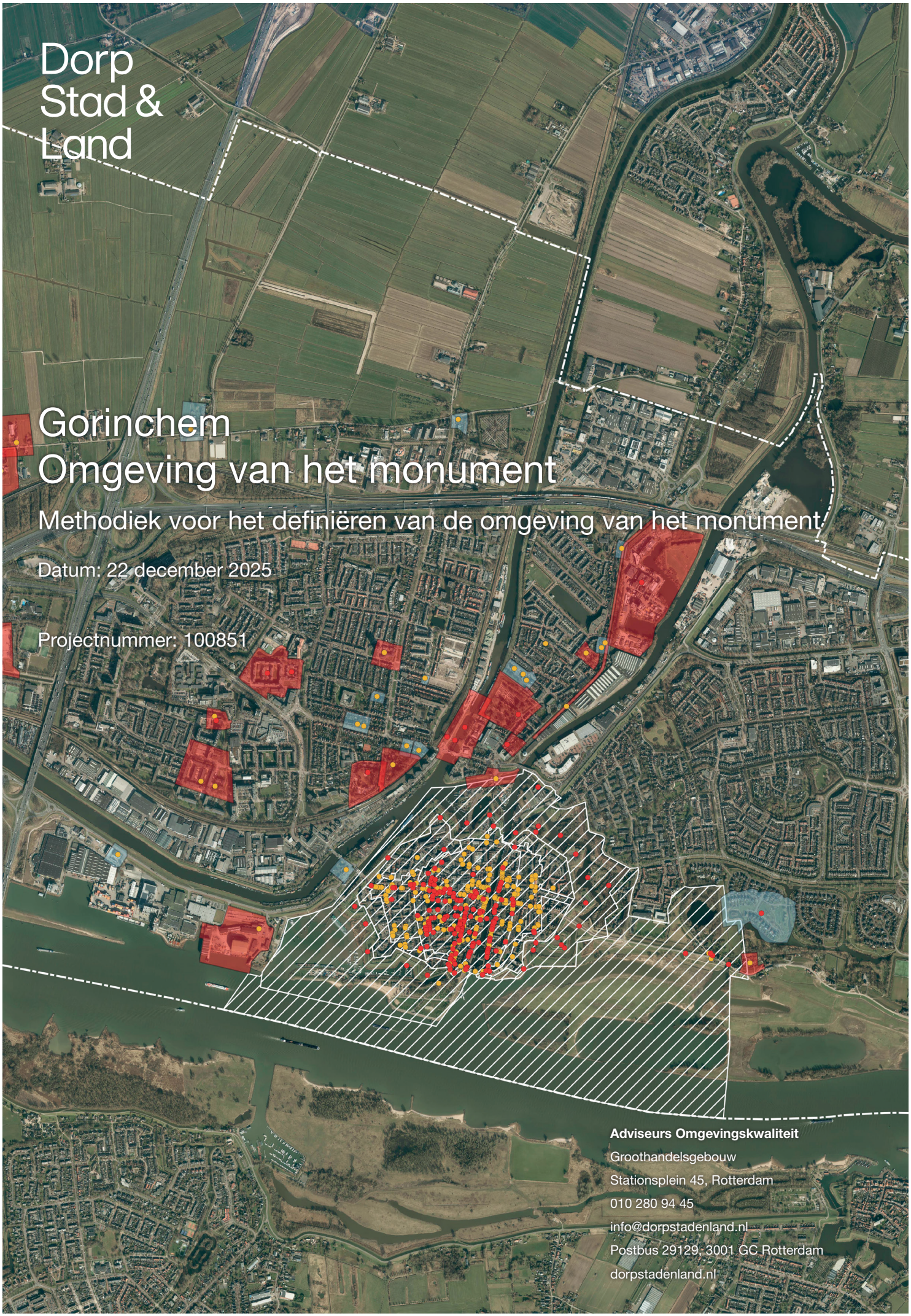
Dorp
Stad &
Land

Gorinchem
Omgeving van het monument

Methodiek voor het definiëren van de omgeving van het monument

Datum: 22 december 2025

Projectnummer: 100851

Adviseurs Omgevingskwaliteit
Groothandelsgebouw
Stationsplein 45, Rotterdam
010 280 94 45
info@dorpstadenland.nl
Postbus 29129, 3001 GC Rotterdam
dorpstadenland.nl

Colofon

In opdracht van
Gemeente Gorinchem

Onderzoek en tekst
Dorp, Stad en Land
Aimée de Back, Maurice Moerland,
Marije Couperus, Anne Pellikaan en
Nicolien van der Kooij

Beeldmateriaal
Dorp, Stad en Land, tenzij anders vermeld

Met dank aan
Annelou Evelein, Joost Welmers,
Hans van der Vliet en Hans van Dorp,
gemeente Gorinchem

Datum:
22 december 2025

Het auteursrecht van dit rapport berust bij Dorp, Stad en Land. De opdrachtgever heeft het gebruiksrecht op de gehele inhoud van het rapport, maar mag niets wijzigen of uit zijn verband halen zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Dorp, Stad en Land. Voor iedereen behalve de opdrachtgever geldt dat niets uit dit rapport mag worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van Dorp, Stad en Land. Voor iedereen behalve de opdrachtgever geldt dat niets uit dit rapport mag worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van Dorp, Stad en Land.

Inhoud

HOOFDSTUK	PAGINA
Inleiding	4
Methodiek voor het definiëren van de omgeving van het monument	6

Inleiding

De gemeente Gorinchem heeft Dorp, Stad en Land opdracht gegeven voor het definiëren van de omgeving van monumenten in de gemeente Gorinchem, gelegen buiten het rijksbeschermd stadsgezicht. In het kader van de Omgevingswet die op 1 januari 2024 in werking is getreden, is dit een geheel nieuwe opgave. Onder deze wet is de bescherming van monumenten uitgebreid. In de wet staat dat ontwikkelingen in de omgeving van monumenten, het monument niet mogen schaden of ontsieren. Het Rijk heeft hiervoor een instructieregel opgenomen in het Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl) (artikel 5.130 lid 2 Bkl). Deze stelt:

d. het voorkomen van aantasting van: 1. de omgeving van rijksmonumenten, voorbeschermde rijksmonumenten en monumenten die op grond van het omgevingsplan zijn beschermd, voor zover die monumenten door die aantasting worden ontsierd of beschadigd;

Het gaat hierin niet zozeer om het voorkomen van de aantasting van de omgeving op zich, maar om wijzigingen in de omgeving van een monument, die dat monument ontsieren of beschadigen. Een manier om dit te voorkomen, is door het definiëren van gebieden als 'werkingsgebied' in het omgevingsplan. Bij een werkingsgebied horen regels om grip te krijgen op ontwikkelingen en activiteiten rondom monumenten.

Een praktische methode om de omgeving van monumenten te definiëren ontbrak. Dorp, Stad en Land heeft de vraag van de gemeente Gorinchem aangegrepen om – in het kader van bredere kennisontwikkeling voor haar leden – een methodiek te ontwikkelen voor het definiëren van de omgeving van monumenten. Deze methodiek is in nauwe samenwerking met de gemeente tot stand gekomen. Vervolgens is deze methodiek toegepast op de monumenten in de gemeente Gorinchem, gelegen buiten het rijksbeschermd stadsgezicht.

Dit rapport bevat uitsluitend de methodiek voor het definieren van de omgeving van monumenten.

Methodiek voor het definiëren van de omgeving van het monument

Methodiek voor het definiëren van de omgeving van het monument

In nauwe samenwerking met de gemeente Gorinchem heeft Dorp, Stad en Land vanaf eind 2024 gewerkt aan de ontwikkeling van een methodiek waarmee de omgeving van een beschermd monument op een eenduidige en consequente manier gedefinieerd kan worden. Bij het ontwikkelen van deze methodiek is getracht zowel recht te doen aan de waarde en significantie van het monumentaal erfgoed, als recht te doen aan de geest van de Omgevingswet.

Het resultaat is een praktisch toepasbare en uitvoerbare methodiek voor het definiëren van de omgevingen, die zowel nauwkeurigheid op het kleine schaalniveau biedt, als efficiëntie op het grotere schaalniveau. De methodiek bestaat daarom uit twee soorten methoden: een generieke methode en een specifieke methode.

Met de generieke methode is snel en eenvoudig een gebied te definiëren dat voor het merendeel van de monumenten volstaat: het generieke werkingsgebied. Voor een deel van de monumenten is het noodzakelijk om nauwkeuriger te kijken, bijvoorbeeld door hun bijzonderheid, beeldbepalende waarde of complexiteit. Voor deze monumenten wordt het gebied gedefinieerd door middel van de specifieke methode: het specifieke werkingsgebied.

Kadastraal perceel is uitgangspunt

Het uitgangspunt van de omgeving van een monument is bij beide methoden het kadastraal perceel van het betreffende monument. Hiermee wordt bedoeld: alle percelen waarop zich onderdelen van het betreffende monument bevinden volgens de monumentbeschrijving. Naast het hoofdgebouw kan dit bijvoorbeeld ook gaan om bijgebouwen, bijbehorende bouwwerken of bijvoorbeeld een erf- of tuininrichting. Dit perceel (of deze percelen) wordt uitgebreid met een bufferzone, gedefinieerd volgens de generieke of de specifieke methode.

Beschermd stads- of dorpsgezicht

In het beschermd stads- of dorpsgezicht bevinden zich meestal meerdere monumenten op relatief korte afstand van elkaar. Aangezien voor het beschermde stadsgezicht van Gorinchem al eerder een gebied gedefinieerd is, ligt het voor de hand de regels ten behoeve van de bescherming van de omgeving van deze monumenten te koppelen aan het gebied van het beschermd stadsgezicht. Voor deze monumenten is het daardoor niet nodig om een eigen werkingsgebied te definiëren. Let er hierbij op dat er zich monumenten zodanig aan de uiterste rand van het beschermd gezicht kunnen bevinden, dat dat hiervoor een eigen werkingsgebied wél noodzakelijk kan zijn.

Generiek werkingsgebied

Het generieke werkingsgebied bestaat uit het kadastraal perceel (of percelen) van het betreffende monument, plus een bufferzone van een vast aantal meters rondom het perceel. Het formaat van de bufferzone is afhankelijk van de ruimtelijke en stedenbouwkundige situering van het object. Hierbij wordt ook onderscheid gemaakt tussen stedelijk gebied en buitengebied. De grens tussen deze twee gebieden kan een bestaande grens zijn (bijvoorbeeld uit de gebiedsindeling van het omgevingsplan), maar ook een grens die voor dit project door de gemeente wordt vastgesteld.

Het generieke werkingsgebied is geschikt voor een breed scala aan gebouw- of objecttypologieën, waaronder woonhuizen in een gesloten straatwand, vrijstaande openbare gebouwen en boerderijen. Het voordeel van het generieke werkingsgebied is dat het snel en eenvoudig kan worden vastgesteld. Bovendien kan het door een diversiteit aan ruimtelijk professionals worden toegepast.

Specifiek werkingsgebied

Een klein deel van de monumenten is onvoldoende te beschermen middels het generiek werkingsgebied. Bijvoorbeeld monumenten met een bijzondere (beeldbepalende) betekenis voor het aanzien van de omgeving, zoals een kerk(toren), een stadspoort, een landgoed of een brug. Anderzijds kan het ook gaan om monumenten die onderdeel zijn van een groter complex of ensemble met bijvoorbeeld een samenhangende groenaanleg. Tenslotte zijn er objecten zonder duidelijk afleidbaar kadastraal perceel, zoals bijvoorbeeld een waterkering of sluis.

Voor deze monumenten kan een specifiek werkingsgebied worden vastgesteld. Hierbij wordt rekening gehouden met de kenmerkende erfgoedwaarden van het monument in relatie tot de omgeving. Hierbij worden aanwezige complexmatige

onderdelen (ensembles), relevante zichtlijnen, (historisch-) ruimtelijke context en (historisch-)functionele structuren en elementen meegenomen in het definiëren van het werkingsgebied.

De erfgoedspecialist van de gemeente selecteert met advies van Dorp, Stad en Land welke monumenten een specifiek werkingsgebied krijgen. Het vaststellen van het specifieke werkingsgebied vereist expertise op het gebied van erfgoed en cultuurhistorie en kennis en inzicht van de (historische) lokale situatie. Het kost daarom meer tijd om een specifiek werkingsgebied voor een monument te definiëren.

Overschakelen is mogelijk

Het kan voorkomen dat bij nader inzien een generiek werkingsgebied rondom een monument onvoldoende dekking biedt voor een adequate bescherming van het monument. Anderzijds kan het voorkomen dat een monument gelegen op een bijzonder lang en/of groot perceel (of percelen) en het generiek werkingsgebied hierdoor onevenredig groot wordt. Wanneer dit geconstateerd wordt, is binnen deze methodiek redelijk eenvoudig om over te schakelen naar een specifiek werkingsgebied.

Overlap van werkingsgebieden

Bij het uitwerken van de verschillende individuele werkingsgebieden, kan het voorkomen dat de gedefinieerde werkingsgebieden (zowel generiek als specifiek) elkaar overlappen. Bij de implementatie van de gebieden als werkingsgebied in het omgevingsplan is een overlap van gebieden niet mogelijk, omdat deze als een (gedeeld) gebied dienen te worden opgenomen waaraan regels voor activiteiten gekoppeld worden. Wanneer er in de kaartlaag sprake is van overlap tussen de individuele werkingsgebieden, dienen deze dus te worden samengevoegd tot één gebied.

Op de volgende pagina's worden de methodes voor het definiëren van de twee soorten werkingsgebieden nader toegelicht.

Het bepalen van een generiek werkingsgebied

Uitvoering

GIS-specialist met een erfgoedspecialist, teams van 2 personen.

Werkingsgebied

Kadastraal perceel of percelen met het betreffende monument + offset (vaste afstandscontour) rondom het perceel.

De stedenbouwkundige situering en mate van dichtheid zijn sterk van invloed op de grootte van het gebied waarin het monument beleefbaar is en daarmee effectief tot de invloedssfeer van het monument gerekend kan worden. De maat van de offset is daardoor afhankelijk van de stedenbouwkundige situering en de dichtheid van de bebouwingsconcentratie. Hierbij worden stedelijk gebied en buitengebied onderscheiden.

Type omgeving			**Offset**
S	:	Object in gesloten straatwand in het stedelijk gebied	10 m
M	:	(Half-)vrijstaand object in het stedelijk gebied	20 m
L	:	Object in het buitengebied	40 m

De afstand van de offset per type omgeving is bepaald op basis van veelvuldig testen met de methodiek in verschillende soorten gebieden. Indien nodig kan de exacte afstand per type omgeving worden aangepast op de gemiddelde straatbreedte en bebouwingsdichtheid van de gemeente.

Stappenplan

Stap 1

Verzamel de gegevens:

- Algemene gegevens:
  - Adres: straatnaam, huisnummer, plaats
  - Kadastraal perceelnummer van het object
- Monumentgegevens:
  - Beschermde status
  - Monument- of objectnummer
  - Monument- of registeromschrijving of beschrijving object omgevingsplan
- Benodigde kaarten:
  - Actuele kadastrale kaart
  - Satelliet- en straatbeelden

Stap 2

Selecteer het type omgeving aan de hand van de situering van het monument:

- Ligt het object in het stedelijk gebied of in het buitengebied
- De stedenbouwkundige situering van het object: in een gesloten straatwand of (half-)vrijstaand.
- Bepaal de offset (S, M, L) in aantal meters (zie voorgaande tabel).

Resultaat

Het werkingsgebied is het perceel met de uitbreiding van de offset met uitzondering van het monument. Het monument kan een eigen werkingsgebied hebben.

Overlap van werkingsgebieden

Wanneer meerdere individuele werkingsgebieden elkaar overlappen, bijvoorbeeld bij naast elkaar gelegen monumenten, worden de werkingsgebieden samengevoegd tot één gedeeld werkingsgebied.

Het bepalen van een specifiek werkingsgebied

Uitvoering

GIS-specialist met een erfgoedspecialist, teams van 2 personen.

Werkingsgebied

Kadastraal perceel of percelen met het betreffende monument + een specifiek gebied bepaald aan de hand van de (historische) context, (historische) verkaveling, (historische) zichtlijnen en (historisch-)functionele relaties met betrekking tot het monument.

Stappenplan

Stap 1

a. Verzamel informatie over het beschermd monument.

- Algemene gegevens:
  - Adres: straatnaam, huisnummer, plaats
  - Kadastraal perceelnummer van het object
- Monumentgegevens:
  - Beschermde status
  - Monument- of objectnummer
  - Monument- of registeromschrijving of beschrijving object omgevingsplan
- Benodigde kaarten:
  - Actuele kadastrale kaart
  - Satelliet- en straatbeelden
- Eventueel:
  - Kadastraal Minuutplan 1832
  - Historisch-topografische kaarten (TMK 1850, Bonnebladen etc.)
  - Veldwerk

b. Bepaal of het monument in aanmerking komt voor een gedeeld werkingsgebied. Dit is het geval indien er sprake is van zowel een duidelijke (historisch-)ruimtelijke relatie, als een duidelijke (historisch-)functionele relatie tussen individuele monumenten. Er is dan sprake van een ensemble, ook al zijn de monumenten individueel aangewezen objecten.
Voorbeeld: kerk en naastgelegen pastorie, seriematige woningbouw of woningbouwcomplex, buitenplaats, scholencomplex, militaire kazerne etc.
Is dit het geval, ga dan terug naar stap 1a en verzamel de gegevens van alle monumenten die tot het ensemble behoren.

Stap 2

Inventariseer de volgende elementen in de omgeving van het monument of de monumenten:

- **Complex of ruimtelijk ensemble** – Een complex, parkaanleg of ruimtelijk ensemble waar het monument een waardevol onderdeel vanuit maakt.
  Bijvoorbeeld: kazerne, buitenplaats, landgoed, fabriekscomplex, scholencomplex etc.
- **(Historisch-)ruimtelijke context** – Omliggende bebouwing, verkaveling, erfinrichting, wegen, wateren en/of groenvoorzieningen, mits relevant voor de waarde van het monument.
  Bijvoorbeeld: erf van een boerderij, historische kerkring rondom een kerk, tuin- en groenstructuren in een tuindorp/tuinwijk etc.
- **(Historisch-)functionele elementen of structuren** – Indien sprake is van (historisch-)functionele elementen of structuren die relevant zijn voor de waarde van het monument.
  Bijvoorbeeld: boezemwater bij een watermolen, kade bij een pakhuis etc.
- **Zichtlijnen** – Belangrijke zichtlijnen van/naar het monument mits relevant voor de waarde van het monument.
  Bijvoorbeeld: ontworpen/bedoelde zichtas op kerk(toren), zichtas vanuit een buitenplaats etc.

Stap 3

Bepaal op basis van de verzamelde gegevens en de inventarisatie van de relevante elementen in de omgeving het specifieke werkingsgebied. Zorg dat alle in stap 2 geïnventariseerde relevante elementen tot het werkingsgebied worden gerekend. Neem hierbij de volgende overwegingen ter hand:

Startpunt:

Het kadastraal perceel of percelen van het monument of de monumenten.

Uitgebreid met:

- Het complex of ruimtelijk ensemble, mits van toepassing.
- De relevante (historisch-)ruimtelijke context, mits van toepassing.
- De relevante (historisch-)functionele elementen of structuren, mits van toepassing.
- De relevante zichtlijnen, mits van toepassing.

Aandachtspunten:

- Laat het werkingsgebied zoveel mogelijk aansluiten op bestaande kadastrale perceelsgrenzen.
- De werking van het werkingsgebied is nauwkeurig, dus deze nauwkeurigheid is geboden in het tekenen van de gebieden.

Resultaat

Een werkingsgebied voor de omgeving van het monument.

Overlap van werkingsgebieden

Wanneer meerdere individuele werkingsgebieden elkaar overlappen, bijvoorbeeld bij naast elkaar gelegen monumenten, worden de werkingsgebieden samengevoegd tot één gedeeld werkingsgebied.

Dorp Stad & Land

2025